

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
Doktori Iskolája

DR. CSÁSZÁR KINGA
doktorjelölt

**A „nőkérdés” Magyarországon, különös tekintettel a nők munkaerőpiaci
helyzetére
Somogy vármegyében
(1867-1918)**

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
Doktori Szabályzatának 21. §-a szerinti
tudományos előadás tézisei

Témavezető
Dr. habil Herger Csabáné
egyetemi docens
PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék

Pécs 2019

Tartalomjegyzék

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása.....	3-4
II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása, a feldolgozás módszerei.....	5
1. Az értekezés kutatási kérdései.....	5-6
2. A kutatás forrásai, a felhasznált irodalom értékelése és az értekezés felépítése.....	7-9
III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, a hasznosítás lehetőségei.....	9
1. A magyar nőmozgalmak követelései.....	9-11
2. A magyar jogtudomány reformigénye és a hagyományos társadalmi felfogás.....	11
3. A női munkavállalás feltételei: a nőoktatás.....	11-13
4. A női munkavállalási szabályrendszer hiányosságai: a cselédügy.....	14
5. Női szereplők a munkaerőpiacon kívül: a női bűnözés.....	15-16
6. Összegzés, a tudományos eredmény hasznosításának lehetősége.....	16-22
IV. Summary.....	22-24
V. A tudományos előadás témájával összefüggő publikációk.....	24-25

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

2011 évben jelent meg *Monori Gábor* doktori értekezése „Esélyegyenlőség és feminista jog – a női jogok pragmatikus érvényesülése” címmel, amely a modern jogállam egyik alapvető elve, a nemek közötti egyenlőség érvényesülését, illetve érvényesítését vizsgálta a tudományos kutatás idején hatályos jogrendszerben, továbbá a jogalkotói célok gyakorlati megvalósulását. A monográfia a nőkkel szembeni egyenlő bánásmód jogterületeit, különösen a nőkkel szembeni erőszak, az abortusz, a prostitúció és a munkahelyi diszkrimináció területét mutatta be, továbbá az esélyegyenlőség kérdését elemezte. Arra kereste a magyarázatot, hogy mi az oka annak, hogy miközben a feminizmus napjainkban is komoly hatást gyakorol a közgondolkodásra, a több mint két évtizede létrejött feminista mozgalom csak bizonyos jogterületeken tudott érezhető hatást kifejteni. Jogi egyetemi tanulmányaim során nagy hatással volt gondolkodásmódomra a szerzőnek a fenti témában tartott szemináriumai, majd *Herger Csabáné* biztatása és a családjogi témában folytatott kutatómunkája tovább tereltek a női jogok tárgyköre felé. Kutatásaimat a témában 2010-ben kezdtem.

A munkám során egyértelművé vált, hogy a magyar jogirodalomban nem született a dualista korszakra vonatkozó összefoglaló mű a női jogok és azok érvényesülése témakörében. A foglalkoztatás szerkezetében megjelenő nemek közötti különbségnek egészen a második évezred első évtizedéig a magyar gazdaságtörténetírás sem szentelt kellő figyelmet.¹ Ezt követően sem született átfogó munka azon tényezők kutatása területén, amelyek a dualista korszakban meghatározták a magyar nők munkaerőpiaci helyzetét úgy, mint a nők munkajogát érintő jogi normák és a társadalmi környezet. Ennek felelt meg az a felismerés is, hogy a dualizmus-kori népnevelésügyről Somogy vármegyében terjedelmes szakirodalmat találunk, ebből azonban a nőoktatásra vonatkozó adatok túlnyomórészt hiányoztak. A szerzők mintegy művelődéstörténeti érdekességként tettek említést a nőnevelés egy-egy jelentős lépéséről.² A nőoktatás megyei intézményeinek elemzése hiányos volt, egyedül a Kaposvári Államilag Segélyezett Polgári Leányiskola történetéről jelent meg egy monográfia 2002-ben³

A nőtörténetírás a huszonegyedik századig kizárólag a nők társadalmi változásokban betöltött szerepét vizsgálta és jöllehet az 1970-es évek közepére jelentős irodalom született a nőtörténelem témakörében rendkívül különböző témákat kutatva, ezek a munkák főleg leíró jellegű esettanulmányok voltak a cselédek, a bábák, a boszorkányok, a prostituáltak, az apácák, a mosónők történetei, ezért nem tekinthetőek a nők jogállására vonatkozó átfogó munkáknak. A második nőtörténetírói időszak, az ún. integrációs iskola már a nőket, mint társadalmi csoportot vizsgálta, azonban módszereit

¹NAGY, Nők a gazdaságban 205-222.

²KELEMEN, Adatok a népoktatás Somogy megyei történetéhez 321-355.

³FEKETE, A Kaposvári Zrínyi Ilona Államilag Segélyezett Községi Polgári Leányiskola.

továbbra is olyan társadalomtörténeti iskoláktól kölcsönözte, mint a szociológia és a néprajz. Az 1980-as évek elején született meg a társadalmi nem (gender) fogalma, amelyet az amerikai feministák használtak először, ezzel jelezve a nemek közötti megkülönböztetés alapvetően társadalmi jellegét. Ugyanakkor a társadalmi nemek története maga is folyamatosan visszautalt a nők történetére.⁴

A nők alkotmányos helyzete vonatkozásában a vizsgált korszakban *Nagyné Szegvári Katalin* műve⁵ mutatta a legteljesebb képet, azonban hiányzott a nők munkajogi jogállására vonatkozó normák és az azt kísérő társadalmi jelenségek bemutatása, így a cselédek, a prostituáltak vagy a házas nők helyzetének elemzése.

A témát korábban feldolgozó tanulmányok egyrészt társadalomtörténeti és szociológiai megközelítésűek voltak és hiányzott belőlük a jogi szabályozás hangsúlyozása, másrészt országos adatokat szolgáltatottak.⁶ A helyi kutatás végzését ezért is tartottam fontosnak, a nők oktatási jogai vonatkozásában Somogy vármegyében, a cselédügy kapcsán pedig Somogyban és Baranyában végeztem levéltári kutatást, továbbá vizsgáltam a helyi sajtóanyagot abból a célból, hogy az így nyert adatok alapján az értekezésben pontosítani tudjam az országos képet.

Tisztáznom kell, hogy a fent vázoltak hogyan kapcsolódnak a jogtörténethez. Miután arra kerestem a választ, hogy a hatályos jogszabályok mennyiben alakították vagy keretezték a nők munkaerőpiaci helyzetét a dualizmus korában és a 20. század elején és milyen jogpolitikai tendenciák jelezték a jogalkotó szándékát akár az oktatásügy, akár a női munka védelme témakörében, a jogtörténeti kutatás elengedhetetlen volt. A munkavállalásra vonatkozó hatályos jogi normákat a témához kapcsolódó más jogterületekkel azzal a céllal kutattam, hogy megértem a nőmunkások hétköznapi gondjainak a szabályozással kapcsolatos összefüggéseit.

A kiegyezés éve azért kínálkozott a téma időbeli behatárolásakor, mert az osztrák–magyar kiegyezés nyitott utat a modern polgári állam korlátozott megteremtésének, továbbá a nemzetközi szakirodalom szerint ekkor bontakozott ki a szerkezetváltás a női munka történetében, másrészt az osztrák és a magyar statisztikák ekkortól kezdődően szolgáltatottak adatokat a női foglalkoztatottságról. Az első világháború jelentősen befolyásolta a nők munkaerőpiaci helyzetét, álláspontom szerint a disszertáció témájában érdemi változások ezt követően történtek.

Az alábbiakban arra vállalkozom tehát, hogy egy eddig átfogó jelleggel feldolgozatlan terület és korszak, a magyar polgári átalakulás kezdetén a „nőkérdés” jogi szempontú és levéltári kutatásokon alapuló feltárását bemutassam, amely véleményem szerint a nők munkaerőpiaci helyzetében összpontosult.

---

⁴PETŐ, A nőtörténetírás 42-44.

⁵NAGYNÉ SZEGVÁRI, Út a nők egyenjogúságához.

⁶GYÁNI, Női munka és a család Magyarországon; GYÁNI – KÖVÉR, Magyarország társadalomtörténete; GYÁNI – NAGY – BENDA, Nők a modernizálódó magyar társadalomban.

II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása, a feldolgozás módszerei

1. Az értekezés kutatási kérdései

Tekintettel arra, hogy a kutatás a polgári modernizáció időszakára esett, a jogegyenlőség, mint modern polgári jogelv érvényesülését, illetve érvényesítését kívántam vizsgálni, mégpedig a nemek között. Kézenfekvő forrásnak mutatkozott a nőmozgalmak magyarországi célkitűzéseit rögzítő dokumentumok vizsgálata abból a szempontból, hogy az aktuális követeléseikkel rávilágítottak a nők helyzetére az egyes társadalmi csoportokban, a későbbiekben bemutatom azonban azokat a körülményeket, amelyek miatt ezek a törekvések Magyarországon viszonylag későn és akkor is visszafogott igényekkel jelentkeztek.

Bebizonyosodott, hogy a nemek közötti jogegyenlőség érvényesülésének kulcsfontosságú területe volt a női munka, illetve azzal szoros összefüggésben az oktatás helyzete. Úgy vélem, hogy a dualizmuskori oktatáspolitikai hátrányos megkülönböztetést alkalmazott a nőkkel szemben. Az is kiderült, hogy a korszak neveléstörténete már feldolgozott, de hiányosak voltak a nőoktatásra vonatkozó adatok és a női oktatási intézmények elemzése is. A kutatás során bebizonyosodott: a nők munkaerőpiaci helyzete – amely szorosan kapcsolódott az oktatási jogokhoz – jogi szempontú átfogó jellegű vizsgálata, a vonatkozó jogi normák elemzése vagy éppen azok hiányának bemutatása hiányzott a szakirodalomban.

A női munka vonatkozásában tett megállapítások nem nélkülözhatték a kapcsolódó területek bemutatását, úgy mint a nők családban betöltött szerepe, a házassági köteléki és vagyonjog rövid bemutatása, a prostitúció jelensége, a közéleti szereplés és a politikai jogok kérdése, amely vonatkozásában társadalomtörténeti művek álltak csak rendelkezésre. A bevezetőben már kitértem arra, hogy átfogó igényel kívántam bemutatni a nők jogi helyzetét a dualizmus korában, ezért a jogegyenlőség nemek közötti érvényesítése témában nem hiányozhatott a nőkkel szembeni egyenlő bánásmód érvényesülésének a büntetőeljárás területére eső vizsgálata sem.

A disszertációban bemutatom ennek érdekében a Kaposvári Királyi Törvényszék ítélkezési gyakorlata alapján a nőkkel szemben a büntetőeljárásban alkalmazott eljárást, a női elkövetőket, illetve sértetteket érintő ügyek jellemző vonásait, továbbá a büntetés kiszabása során érvényesült bírói gyakorlatot. A vizsgált és az értekezésben részletesen elemzett a Kaposvári Királyi Törvényszék 24 évnyi büntetőperes iratanyaga alapján határozottan kijelenthetem, hogy nem találtam a büntetőeljárásban a nőket érintő hátrányos vagy éppen pozitív megkülönböztetésre utaló bizonyítékot. Az eredmény egyezett azzal a feltevessel, hogy a modern büntetőeljárásban ilyen nem is találhattam volna. Az elemzése azért is fontos, mert az értekezésben feltártam a korszakban megnyilvánult hátrányos megkülönböztetést a

nőkre nézve az oktatási jogok területén, amely úgy vélem kifejezett megkülönböztetés volt, a munkavállalás területén tapasztalt hátrány is nagyrészt ebből adódott, illetve a szabályozatlanság következménye volt. Azt is feltártam, hogy a politikai jogok korlátozottak voltak, azonban ez a jelenség nem volt a korszakban sem meglepő, sem egyedi. Ellenben a büntető igazságszolgáltatás területén ugyanúgy nem találtam nemi megkülönböztetést, mint a magánjogban.

Véleményem szerint a női szakoktatás tapasztalt hiányával, a cselédnők magas számával és nyomorúságos helyzetével összefüggött az értekezésben bemutatott, a társadalmi helyzet és a női elkövetői alakzatok kapcsolata, vagyis a büntetőeljárás alá vont nők foglalkozás szerinti megoszlása.

A kutatás fő témája, a nők munkaerőpiaci helyzetének jogi szempontú vizsgálata vonatkozásában első kérdés adott volt, mennyiben különbözött a női foglalkoztatás struktúrája ugyanabban az időszakban Nyugat-Európában és az Osztrák-Magyar Monarchia területén, illetve a Monarchia belső viszonylatában osztrák és magyar területen. Amennyiben különbözött a foglalkoztatottság mértéke és szerkezete, ennek mi volt az oka. A fenti kérdést még jobban szűkítve arra vállalkoztam, hogy az országos adatok felhasználásával, de Somogy vármegyére koncentrálni mutassam be az Osztrák-Magyar Monarchia korában a női munkavállalás helyzetét.

A statisztikai adatok fényében a különbségek okainak feltárására törekedtem. Ezen belül vizsgáltam a magyar területen befolyásoló tényezőket, így a nők oktatásának állapotát, a munkavállalásukat szabályozó jogi normákat és a női munkások foglalkoztatásának a sajátosságait. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy miként keresték helyüket a nők a megváltozott gazdasági környezetben, az ipari forradalom révén átalakult társadalmi munkamegosztásban.

Mindezek vizsgálata azt a kérdést is felvetette, hogy milyen volt a női nemmel kapcsolatos társadalmi attitűd a dualizmus korának Magyarországon, illetve a 20. század első évtizedeiben, hiszen az a vizsgált korszakban meghatározta a nők munkaerőpiaci helyzetét befolyásoló tényezők alakulását. Ennek megítélésében segítségemre volt az Országgyűlési Könyvtár iratanyaga az egyes törvények hatálybalépését megelőző parlamenti vita kapcsán, továbbá a kor jogtudósainak a releváns szakfolyóiratok hasábjain megjelent álláspontja. Feltáratlan terület volt ugyanis a dualizmus jogtudománnyal foglalkozó (férfi!) szereplőinek a nőkérdéssel kapcsolatos álláspontja, továbbá, hogy voltak-e és milyen reformigényeik a nők helyzete vonatkozásában.

2. A kutatás forrásai, a felhasznált irodalom értékelése és az értekezés felépítése

A munkám elsődleges forrását a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának iratanyaga képezte, amelynek értelmezéséhez természetesen felhasználtam a vonatkozó kortárs és későbbi szakirodalmat és a hatályos jogi normákat is. Vizsgáltam továbbá a magyar nőmozgalmak célkitűzéseit rögzítő dokumentumokat, a Jogtudományi Közlöny összes 1867 és 1918 között, (A) Jog című szakfolyóirat összes 1886 és 1908 között, a Magyar Igazságügy jogtudományi folyóirat 1874 és 1892 között és a Jogállam elnevezésű jog és államtudományi szemle 1902 és 1918 között megjelent számait a magyar jogtudósok témára vonatkozó álláspontjának és a „nőkérdéssel” kapcsolatos megnyilvánulásainak a megismerése érdekében.

A büntetőeljárás vizsgálata tekintetében a Somogy Megyei Levéltár őrizetében az 1879-1916 közötti időszakból három doboz büntetőperes irat állt rendelkezésre a Kaposvári Királyi Törvényszék előtt folyamatban volt ügyek vonatkozásában.⁷ Ezen kívül a Csurgói Magyar Királyi Járásbíróság büntetőperes iratai 1901 és 1949 között⁸, továbbá a Kaposvári Királyi Törvényszéki Fogház iratai.⁹ Sajnálatos módon sok irat megsemmisült a vizsgált forrásokból egy tűzvésznek köszönhetően, továbbá a 19. század második felében történt selejtezések nyomán. A levéltár anyagából rendszeres publikáció nem történt, annak történetét önálló munkában először Kanyar József dolgozta fel (Somogy vármegye levéltárának története Kaposvár, 1962.). Az 1942-ben törvényhatósági rangra emelt Kaposvár városnak Somogy megye egyetlen városi településének levéltára részint a korábbi hanyag kezelés, részint a háborús események folytán jelentős részében megsemmisült.¹⁰

Az 1879 és 1888 között 38 fennmaradt büntetőperes irat közül 4 érintett nőt, vagy az elkövető vagy a sértett személye, illetve a cselekmény tárgya alapján. Az 1889 és 1899 között fennmaradt 97 büntetőperes irat közül 21 érintett nőt.¹¹ míg az 1900 és 1904 között fennmaradt 121 vizsgált büntetőperes irat közül 33 ügy.¹²

A nők oktatási jogaira és a tanítónők helyzetére vonatkozó kutatás elsődleges forrását Somogy megyében a Levéltár őrizetében fennmaradt Somogy Vármegye Közigazgatási Bizottságának beadványai, az üléseiről készült jegyzőkönyvek,

⁷Somogy Megyei Levéltár (a továbbiakban: SML)SML VII.12.b. Kaposvári Királyi Törvényszék iratai. Büntető iratok. Iktatott iratok 1879-1899.; SML VII.12.b. Kaposvári Királyi Törvényszék iratai. Büntető iratok. Iktatott iratok 1900., 1901., 1902.B.320.; SML VII.12.b. Kaposvári Királyi Törvényszék iratai. Büntető iratok. Iktatott iratok 1902.B.1092-8601., 1903-1916.

⁸SML VII.2.a. Csurgói M. Kir. Járásbíróság bü. perek 1901-1949.

⁹SML VII.101.b., c. Kaposvári Törvényszéki Fogház iratai. Törzskönyvek 1874-1944., Névmutatók 1881-1942.

¹⁰http://mnl.gov.hu/mnl/sml/a_leveltar_rovid_tortenete_0. (Letöltés: 2019. augusztus 24. 15:53).

¹¹SML VII.12.b. Kaposvári Királyi Törvényszék iratai. Büntető iratok. Iktatott iratok 1879-1899.

¹²SML VII.12.b. Kaposvári Királyi Törvényszék iratai. Büntető iratok. Iktatott iratok 1900., 1901., 1902.B.320.; SML VII.12.b. Kaposvári Királyi Törvényszék iratai. Büntető iratok. Iktatott iratok 1902.B.1092-8601., 1903-1916.

tanfelügyelői és alispáni jelentések, helyi szabályrendeletek, iskolalátogatásokról készült jelentések, mulasztások jegyzéke, a tanítók fizetésére, segélyezésére, szabadságára, fegyelmi és nyugdíjügyeire, a tanítói állások betöltésére vonatkozó körrendeletek adták.¹³ Ezen kívül a Somogy című hetilap 1890-től megjelent számai¹⁴, a Nagyatádi és a Kaposvári, valamint a Csurgoi Községi Polgári Leányiskola értesítői, az Iskolai Szemle 1888 és 1896 közötti számai, a Néptanítók Lapja az 1868 és 1909 közötti évekből, továbbá a Csurgo és Vidéke közéleti és kulturális hetilap 1905 és 1911 között, a Kisednevelés 1872 és 1890 között és a Család és Iskola 1868 és 1898 között megjelent lapjai.¹⁵

A cselédügy kapcsán Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottság iratait¹⁶, a megyei cselédrendtartásokat¹⁷, a somogyi alispáni iratokat¹⁸, valamint a Baranya Megyei Levéltár cselédügyre vonatkozó iratait¹⁹ használtam. Annak alátámasztására éreztem szükségét a Baranya Megyei Levéltár iratánya vizsgálatának, hogy nemcsak Somogy vármegyére voltak helytállóak az általam tett és a Dél-Dunántúlra, mint zömmel

---

¹³SML.Kgb. Iktató és tárgymutató 1876-1903., SML.IV.405.c. Somogy megye alispánjának iratai, kihágási iratok (1881-1949)., SML.IV.415.b. Igali járás főszolgabírájának iratai (1890-1921)., SML.IV.416.c. Kaposvári járás főszolgabírájának iratai (1892-1932)., SML.IV.418.b. Lengyeltóti járás főszolgabírájának iratai (1883-1944)., SML.IV.420.b. Nagyatádi járás főszolgabírájának iratai (1887-1942)., SML.IV.421.d. Szigetvári járás főszolgabírájának iratai (1882-1944)., SML.IV.422.b. Tabi járás főszolgabírájának iratai (1882-1944)., SML.IV.433. Somogy megye főcsendbiztosának iratai 1889., SML.V.254. Jutai bíróláda iratai (1797-1095)., SML.V.282. Mernyei bíróláda iratai (1780-1871)., SML.V.337. Miklósi bíróláda iratai (1793-1903)., SML.Kgb.iratok Kir. Tanfelügyelő havi jelentése 99/1913. (5259/1913.)., SML Kgb.iratok Kir. Tanfelügyelő havi jelentése 33/1916.

¹⁴Somogy 15/1871., 23/1871., 1/1873., 37/1878., 37/1879., 24/1880., 20/1891., 39/1891., 32/1891., 32/1892., 11/1893., 2/1894., 4/1894., 8/1894., 15/1894., 21/1894., 3/1894., 52/1895., 6/1895., 27/1898., 9/1899., 26/1899., 49/1899.

¹⁵CS. és V. 29/1905., 35/1905., 37/1905., 22/1911.

¹⁶Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottság 1868. február 1-jei Közgyűlési jegyzőkönyve. SML. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottság Közgyűlési jegyzőkönyvei mikrofilm másolatai. 6/1868. 1. doboz 1867-1897., SML. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottság Közgyűlési jegyzőkönyvei mikrofilm másolatai. 214/1875. 1. doboz 1867-1897., SML. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottság Közgyűlési jegyzőkönyvei mikrofilm másolatai. 220/1908. 2. doboz 1898-1913.

¹⁷Az 1873. évi cselédrendtartás. SML kiállítási anyag., SML.IV.425. Szabályrendeletek gyűjteménye 1. Vármegyei szabályrendeletek 1879-1943.

¹⁸SML. Alispáni iratok 447/1930., SML. Alispáni útlevél iratok és lajstromok. 1901-1910. In: Kanyar József: Somogyi parasztság – somogyi nagybirtok. (1901-1910). Kaposvár 1957. 41-54., SML. Alispáni iratok 447/1930.

¹⁹Baranya Megyei Levéltár (a továbbiakban: BML). Pécs szab. kir. város Tanácsa és képviselő testülete. Cselédrendszer és azzal összefüggő Cselédtudakozó Intézet iránt megállapított rendszabályok. 1854. ápr. 15., BML. Pécs szab. kir. város. Rendőrkapitányi hivatal iratai. Cselédügyek 1901-1919., BML. Pécs szab. kir. város Közgyűlési anyagok. 1901-1919., BML. Pécs Szabad Királyi Város Közgyűlése IV.1418. 3. sz. Cselédszegődtetés és nyilvántartás. 57.281/1880. sz. szabályrendelet. 1880. május 24., BML. Pécs Szabad Királyi Város Közgyűlése IV.1418. 60. sz. Cselédszerző Intézet., BML. Pécs Szabad Királyi Város Közgyűlési anyagok. 1872-1901., BML. Pécs Szabad Királyi Város Közgyűlése. IV.1418. Szabályrendelet a foglalkozást közvetítő és cselédszerző intézetekről. 1901. jan. 4., BML. Pécs Szabad Királyi Város. Rendőrkapitányi Hivatal iratai. Cselédügyi Alapítványok. Alapító oklevelek 422., 139/5283/1907. kgy. szám., BML. Pécs Szabad Királyi Város Közgyűlése. IV.1418. 12.877/1915. Pécs szab. kir. város foglalkozást közvetítő és cselédszerző intézetének szabályzata.

mezőgazdasági jellegű területre irányadó megállapítások, hanem az a térséget jellemezte.

Az értekezés az első bevezető fejezetet követően két nagy egységre tagolódik. A második fejezetben azon elméleti alapokat fektetem le, amelyek a vizsgált korszakban a nőemancipáció igényének – mind társadalmi, mind jogtudományi szintén megnyilvánuló – megjelenésére vonatkoztak és bemutatom a nők munkaerőpiaci helyzetét befolyásoló tényezők és a nőmozgalmak tevékenysége közötti szoros, gyakorlati összefüggést. A fejezet első részében az összehasonlító jogtörténeti kutatás eszközével a jogegyenlőségi mozgalom dokumentumait elemzem a témám szempontjából releváns területeken, míg második részében a polgári modernizáció idején aktív magyar jogászok szakmai véleményét a „nőkérdésről”.

A kutatás gerincét a női munkavállalást meghatározó faktorok jogtörténeti elemzése adta, különös tekintettel a nőoktatásra és az egyes női foglalkozásokra vonatkozó normák bemutatására (harmadik fejezet). Az értekezés lezárásaként a kutatás eredményeit foglaltam össze, megfogalmazva a témára vonatkozó megállapításaimat (negyedik fejezet). Az irodalomjegyzék kifejezetten a felhasznált irodalmat tartalmazza, nem a témára vonatkozó összes szakirodalmat.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, a hasznosítás lehetőségei

1. A magyar nőmozgalmak követelései

1.1. A kutatás során megbizonyosodtam arról, hogy a magyar nőemancipációs törekvések reális követelésekkel léptek fel igazodva a női nemet érintő és foglalkoztató aktuális problémákhoz, továbbá a Monarchia területén elő hagyományos jogfelfogáshoz.

1.2. A vizsgálat során az is bebizonyosodott, hogy annak ellenére, hogy a megvalósítás módja és ideje eltéréseket mutatott, a motivációkat illetően a külhoni és magyar női törekvések megegyeztek.²⁰

1.3. Fontos kiemelni, hogy a nők egyenjogúsítása tekintetében a kiegyezést követő polgári reformok keretében kezdődött törekvések a Habsburg monarchia viszonyain belül értékelendők, itt pedig a társadalomban a nemek viszonya a tradicionális családmoddal alapult.

1.4. A személyállapotot érintő rendelkezések és a házassági vagyoni jog területén a nőmozgalmak követeléssel nem léptek fel. Ennek egyik oka lehetett az 1874. évi XXIII. törvénycikk révén kiterjesztett magánjogi cselekvőképesség, továbbá az, hogy a 19-20. század fordulóján is továbbélt tradicionális magánjog vagyoni intézményei a házas nő számára széles körű vagyoni önállóságot biztosítottak. A házassági köteléki jogban

---

²⁰JÁNOSSY, A feminizmus Magyarországon 16.

azonban már korántsem volt olyan jó a helyzet, mint a vagyoni jogot illetően²¹ A magyar házassági köteléki jog modernizációja 1894-ig váratott magára és az „eredmény” a nemi jogegyenlőség tekintetében nem minden területen bizonyult tökéletesnek, sem magában a kötelező polgári házasságot bevezető 1894. évi XXXI. törvénycikkben, sem a joggyakorlatban.²²

1.5. A kiegyezés utáni törvényhozás eredményeként a családjog területén a házassági vagyoni jogokkal összefüggésben történt meg elsőként a női jogok kiterjesztése, ez lett a nyitánya a soron következő követeléseknek. Tekintettel azokra a házassági vagyoni intézményekre, amely a házasság nő személyi és vagyoni önállóságát legalábbis elvben biztosították, a 19. században erősödő nőmozgalmi törekvések között a házassági vagyoni jog területére nem kapott nagy hangsúlyt. A mozgalmi élet 1896-ig tartó első, majd az 1904-ig tartó második szakaszában a figyelem inkább a nőképzés, a munkajog és a prostitúció területére irányult. A 20. század első évtizedeiben a nőmozgalmi törekvések már erősen ideológiai szemlélettel rendelkeztek.²³

1.6. Egészen 1891-ig nem volt kötelező a szülő nőket gyermekágyi szabadságban részesíteni és erre az időre korábban segély sem járt részükre. 1928 előtt a nőknek nem volt öregségi, árvasági, özvegyi és rokkantsági biztosítása, de még a polgári korszakban bevezetett munkanélküli segély összege is kevesebb volt a nők esetében.²⁴ A 19-20. század fordulójára az aktuális jogpolitikai célzat az előbbi kedvezményeknek a betegbiztosítás rendszerébe való beépítése lett, a magas csecsemőhalandósági arány csökkentése érdekében.²⁵

1.7. A magyar nők képzési jogai korlátozottak voltak, a nőmozgalmak az 1860-as évekre ismerték fel, hogy a küzdelmeket az oktatás területén kell kezdeniük.

1.8. A politikai jellegű követelések a Monarchia válságát kísérő politikai nyugtalanság éveiben sűrűsödtek. A feminista mozgalom elsősorban a tisztviselőnők érdekeiért, a közszolgálati kirekesztettség ellen harcolt.

1.9. Annak ellenére, hogy az 1870-es évek jogász szerzői a magánjog terén egyes nemi megkülönböztetéseket törlendőnek tartották, a politikai jogok megadását rendre ellenezték. Hazánkban nemcsak az országgyűlési követeknek népképviselői alapján való választásáról szóló 1848. évi V. törvénycikk, de annak és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről szóló 1874. évi XXXIII. törvénycikk és az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1913. évi XIV. törvénycikk is kirekesztette a nőket a jog gyakorlásából.²⁶ A kortárs szakirodalom véleménye szerint a teljes jogegyenlőség és különösen a politikai jogok megosztása nem volt kivihető.²⁷ A vizsgált

²¹HERGER, A nővédtől az állami anyakönyvvezetőig 127-128.

²²HERGER, The Introduction of Secular Divorce Law in Hungary 138-148.

²³HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 339-353.

²⁴BASSA, Mit kell tudni a nőmozgalmakról 38-39.

²⁵NAGYNÉ SZEGVÁRI, Út a nők egyenjogúságához 116-121.

²⁶BASSA, Mit kell tudni a nőmozgalmakról 41.

²⁷CSIKY, A magyar nő jogai 121.

korszakban nem történt meg a nők politikai jogainak kiterjesztése és nem kaptak a férfiakkal egyenlő választójogot, 1919 után visszarendeződés figyelhető meg a választójog területén, a polgári korszakban, majd a Tanácsköztársaság idején elért kezdeti eredmények ellenére.²⁸

2. A magyar jogtudomány reformigénye és a hagyományos társadalmi felfogás

2.1. A „nőkérdés” vizsgálata során fontosnak tartottam annak feltárását, hogy a korszak jogtudományának képviselői miként álltak a témához, mi volt a véleményük a nők jogainak kiterjesztéséről, jogkiterjesztésként értékelték-e a változásokat, illetve egyáltalán foglalkoztak-e tudományos igénnyel azzal, hogy a polgári modernizáció jogi értelemben mennyiben érintette a nőket, továbbá saját maguk vajon felléptek-e reformigényekkel e területen. Ehhez négy, az értekezésben részletesen bemutatott jogi szakfolyóirat állományát választottam.

2.2. A nőképzés igénye kapcsán elhanyagolható mennyiségű írás jelent meg a jogászszakma tollából és nem sokat cikkezett a nőknek a polgári korban előtérbe került közéleti szereplése témájában sem. Foglalkozott a jogi közélet a „nőkérdéssel”, de leginkább, mint az esetek támogatásával, amely az özvegy öröklési joga, az atyasági kereset és a törvénytelen gyermek tartása témakörében összpontosult. Természetesen ezentúl foglalkoztatta a jogalkalmazókat a korszakban hatályba lépett házassági törvény is. A cikkek túlnyomó része házassági vagyoni jellegű intézményeket érintett, mint a nőtartás, a törvénytelen gyermek tartása és az atyasági kereset, az özvegyi jog, valamint a házastársak vagyoni viszonyai. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a női jogok kiterjesztésére a kiegyezést követően először a házassági vagyonjoggal összefüggésben került sor.²⁹ Az 1900-as évek elején a Polgári Törvénykönyv tervezetének (a továbbiakban: Tervezet) megjelenése kapcsán azonban már kifejezetten a nőemancipációt érintő írások jelentek meg.

3. A női munkavállalás feltételei: a nőoktatás

3.1. A dualista korszak magyar jogász közönsége, közülük is azok, akik a nőkérdésnek egyébiránt támogatói voltak, nem foglalkoztak a női munka szerkezetének átalakulásával és ezzel összefüggésben a nőoktatás helyzetével. A cselédségről megjelenő cikkek sem kapcsolták össze e társadalmi réteg és az oktatás helyzetét. Még az elemi iskolai leányoktatás állapotáról sem szóltak a szerzők, ahogyan a női szakképzést sem hiányolták.

3.2. A kutatás során bebizonyosodott, hogy a nők hátrányos helyzetének a munkaerőpiacon egyik alapvető oka - karöltve a hagyományos társadalmi felfogással - a

²⁸PALASIK, A nők a parlamentben 227-257.

²⁹HERGER, A modern magyar házassági vagyonjog 339-353.

nőoktatás és különösen a szak és középiskolai oktatás helyzete, hiszen a korszak kezdetén tapasztalt nagyfokú analfabetizmus és az elemi oktatás állapota a férfiakat is sújtotta.

3.3. Amennyiben a népiskolai oktatás tárgyában született, báró *Eötvös József* nevéhez kapcsolódó 1868. évi XXXVIII. törvénycikk (a továbbiakban: népiskolai törvény) célkitűzései az elemi iskolai képzésben közvetíteni kívánt tudásanyagot tekintve a gyakorlatban megvalósulhattak volna, az alapfokú nőképzés radikálisan megváltozott volna. Az értekezésben helyi szintű levéltári kutatásokkal is alátámasztva mutatom be azokat a körülményeket, amelyek miatt a gyakorlatban – különösen a mezőgazdasági jellegű térségek esetében – ezeket a célokat nem érték el sem a közvetíteni kívánt tananyag, sem a törvény által célzott kétszintű oktatási rendszer tekintetében.³⁰

3.4. A dualizmus kori népnevelésügyről Somogy vármegyében terjedelmes szakirodalmat találunk, ebből azonban a nőoktatásra vonatkozó adatok túlnyomórészt hiányoznak. A szerzők mintegy művelődéstörténeti érdekességként tesznek említést a nőnevelés egy-egy jelentős lépéséről.³¹ A nőoktatás megyei intézményeinek elemzése azonban hiányos.³²

3.5. Az 1870-es évektől kezdve hazánkban is megsokasodtak a lányok számára szakmai képzést nyújtó iskolák, a polgári iskolák és tanítónőképzők mellett bővült a kereskedelmi és ipari szakiskolák köre jóllehet, a női munkaerő tömegméretű alkalmazására az ipari üzemekben csak az első világháború idején került sor. A 19–20. század fordulóján Magyarországon a nőknek komoly küzdelmet kellett folytatniuk azért, hogy a társadalommal elismertessék a felsőbb szintű tanulmányokhoz való jogukat.³³

3.6. A modern népnevelési koncepció megvalósítása Somogyban komoly nehézségekbe ütközött, a népoktatásügy ugyanis másodrangú kérdés volt a törvényhatósági közigazgatási szervek számára, és a tanfelügyelőség működése sem volt hatékony. Nagyobb mértékű állami támogatásra pedig nem lehetett számítani, figyelembe véve a magyar anyanyelvű lakosság 82 százalék fölötti arányát.³⁴

3.7. A népoktatási koncepció szabályozta a tanítónőképzést, eleinte mégsem számolt női tanítók alkalmazásával annak ellenére, hogy a népiskolai törvényben foglalt célok eléréséhez szükséges tanerő kiképzése nem történt meg. A tanítónőket legfeljebb a községi iskolákban kívánta elhelyezni.³⁵

3.8. A népiskolai törvénynek a nőoktatásra vonatkozó rendelkezéseit részletesen ismertettem és levontam a következtetéseket az új leánynevelés ellentmondásai vonatkozásában. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt sem, hogy az *Eötvös*-féle népoktatási rendszer hibái ellenére nagy haladás volt a kiegyezés előtti állapotokhoz

³⁰KELEMEN, A népoktatás Somogyban a kiegyezés előtti években 137-168.

³¹KELEMEN, Adatok a népoktatás Somogy megyei történetéhez 321-355.

³²FEKETE, A Kaposvári Zrínyi Ilona Államilag Segélyezett Községi Polgári Leányiskola.

³³PETŐ, A nők és a férfiak története II. 60.

³⁴CSORBA, Somogy vármegye ismertetése 14.

³⁵NAGYNÉ SZEGVÁRI, Az 1868. évi XXXVIII. tc. jelentősége 67.

képest, ami a nőnevelést illeti. Az új oktatási koncepció átütő eredménye Somogyban az elemi szintű nőoktatás általánossá és kötelezővé tétele és ezzel az analfabetizmus arányának 20 százalék körüli mértékre történő csökkentése volt. Hiszen a korszakban nemcsak e megyében, de országos szinten sem történt meg a nők középfokú oktatásának rendezése, nem volt a nők számára érettségit adó intézmény és szakoktatásuk is hiányzott. A törvény felsőbb népiskolákról szóló rendelkezései a megyében végrehajthatatlanok maradtak, az ismétlő iskolai oktatás pedig hanyatlott. Ebből következően az elemi népiskolai oktatás volt az, amely meghatározta a nőnevelés ügyét és továbbfejlődését.

3.9. Az általános tankötelezettségen kívül az elemi iskolai oktatás reformja Somogy vármegyében az adott körülmények között nem valósulhatott meg megfelelő tárgyi és anyagi feltételek hiányában. Az egytanítós felekezeti kis-iskolákban a tanítás alacsony színvonalán túl visszás helyzetet okozott a kötelező oktatandó tárgyakról történt külön rendelkezés, amit azonban biztosan nyújtott az elemi, az az írni-olvasni tudás volt, jóllehet még 1914 decemberében is 22 helyen indult analfabéta tanfolyam Somogyban, amelyen 289 hallgató vett részt, többségük uradalmi cseléd, részben nő volt.³⁶

3.10. A női szakoktatás hiánya szorosan összefüggött a női hivatásról alkotott hagyományos felfogással.

3.11. Az 1869-ben Csurgón létesült tanítóképzőbe a nők csekély százaléka juthatott csak be, az első polgári leányiskola államsegéllyel történő alapítására pedig csak 1882-ben került sor Kaposváron. Később ugyan több magán és társulati fenntartású polgári leány- és fiúiskola jött létre megyeszerte, de ezek általában rossz körülmények között működtek, jóllehet az oktatás színvonala a tanítók elkötelezettségének köszönhetően kielégítőnek bizonyult.³⁷ E két intézmény mégis nagy előrelépést jelentett ahhoz képest, hogy az új oktatási rendszer hatálybalépése előtt a módosabb családok gyermekei tanulhattak az elemi után, a többiek – a többség – nevelése pedig a varrónőképzésben kimerült. A dualizmus korszakának végére nyilvánvalóvá vált az állami középfokú nőoktatás iránti igény, amelynek elérése érdekében a nők szervezeten és nyilvánosan is felléptek.³⁸

3.12. Az oktatásügy és a művelődés terén jelentős változások csak az 1920-as években valósultak meg, amelyek részletes ismertetése a disszertáció időbeli keretein túlmutatna.³⁹

³⁶Királyi tanfelügyelői jelentés. MNL SML, Kgb. iratok 265/1914.

³⁷MNL SML, Kgb. iratok 184/1905., 99/1913., 265/1914., 81/1915., 33/1916., 38/1918.

³⁸NAGYNÉ SZEGVÁRI, Az 1868. évi XXXVIII. tc. jelentősége 65.

³⁹A kultúrpolitikában a trianoni szerződés után uralkodó gondolattá vált az, hogy a magyarság megmaradásához emelni kell a műveltség szintjét. *Klebensberg Kunó* vallás és közoktatásügyi miniszter a nőkkel kapcsolatosan így fogalmazott: „A magyar nőknek vannak egészen speciális szellemi tulajdonságai, amelyeknek kiképzéséről nem mondhatunk le, különösen most (...), amikor csak a magyarságban rejlő összes erkölcsi, szellemi és fizikai erők teljes kihasználása és megfeszítése esetén menthetjük meg ... hazánkat.” E gondolat szellemében született az 1926-os leány középiskolai törvény, amely sokszínű iskolatípusokról határozott. Ebben kimondták azt, hogy a leányközépiskolákban szerzett érettségi bizonyítvány minden tekintetben egyenlő a fiúiskolaival, és hogy az egyetemeknek nincsen joguk megszorításokat alkalmazni a nők képzésével kapcsolatosan. Az 1920-as évek fiú és leány-középiskolai reformjai

4. A női munkavállalási szabályrendszer hiányosságai: a cselédügy

4.1. Az értekezésben a munkavállaláson belül nagyobb részt foglal el a cselédek helyzetének vizsgálata. Ennek egyik indoka az volt, hogy a korszakra vonatkozó, a cselédüggyel jogi szempontból foglalkozó átfogó tanulmány nem született, másrészt Somogyban – és ez országosan is elmondható – a dolgozó nők többségét tették ki a cselédek és a napszámosok. Bár pontos statisztikai adatok nem álltak rendelkezésemre, mégis úgy vélem a források alapján, hogy a házi cselédek többsége nő volt, akik a legelnyomottabb helyzetben éltek, az elesettek érdekében felszólalók mégsem érintették a helyzetüket. A cselédügyhöz kapcsolódott a prostitúció kérdése, a leánykereskedés is, de összefüggést véltem felfedezni a foglalkozás és a nők által elkövetett bűncselekmények száma között is.

4.2. A cselédügy kapcsán fontosnak tartottam nemcsak a Somogy megyében fellelhető elsődleges források vizsgálatát, hanem más dél-dunántúli megye, így Baranya levéltári adatainak az ismeretét is annak alátámasztására, hogy a tipikus női foglalkozások vonatkozásában tett megállapításaim igazak lehetnek az összes főleg mezőgazdasági jellegű tevékenységgel foglalkozó térségre.

4.3. Természetesen akkor, amikor a női foglalkozásokat vizsgáltam Somogyban, nem tekinthettem el a korszak végére számuknál fogva is jelentős tanítónők helyzetének elemzésétől, ahogyan azt is feltártam, hogy a megye egyetlen modern ipari gyárában, a MIR Kaposvári Cukorgyárában milyen arányban és feltételek mellett dolgoztak nők. A munka nem lett volna teljes az összes fellelt női alkalmazási típus vizsgálata nélkül, ezért kitér a disszertáció az óvónők és prostituáltak helyzetére is.

4.4. Az egyes foglalkozási ágak elemzés előtt kitér az értekezés a modern munkajog kialakulásának előzményei mellett a női munkavállalást helyi szinten befolyásoló társadalmi és jogi környezet bemutatására is.

---

azonban nem voltak hosszú életűek, az 1930-as években ugyanis a tanügyigazgatás az egységes középiskola koncepciója mellett állt ki. 1945-ben valósult meg az a korábban csak követelésekben, elvi síkon élő törekvés, hogy a nők a politika területén is nyerjenek a férfiakkal egyenlő jogokat. Mintegy 3 millió nő kapta meg a választójogot (1939-ben csupán kb. 220 ezren voltak az eme joggal rendelkező nők). Megszületett a 8 osztályos általános iskola, és a korábban 8 osztályos középiskolákat 4 osztályossá szervezték át. Ekkor 126 gimnázium és 47 leánygimnázium volt Magyarországon. Egy 1946-ban született törvénnyel – a hittudományi karok kivételével – valamennyi egyetem és főiskola kitarta kapuit a nők számára is. Ez azonban akkor csupán elvi lehetőség volt, a nők felsőfokú tanulmányait érintő nagyarányú változásokhoz évtizedekre volt szükség. (1949-ben a nők végzettségüket tekintve csupán 0,4%-ban voltak felsőfokú végzettségűek, és 83%-uk 8 osztálynál kevesebbet végzett. A férfiaknál ugyanezen adatok: 2,3%, illetve 81%.) 1948-ban a leányiskolákat is államosították. Lásd bővebben: PETŐ, A nők és a férfiak története II. 58-62.

5. Női szereplők a munkaerőpiacon kívül: a női bűnözés

5.1. A női foglalkozási ágak vizsgálata mellett szükséges volt azon női szereplők és a rájuk vonatkozó joganyag vizsgálata is, akik a munkaerőpiacon kívül kívánták a megélhetésüket biztosítani. A disszertáció bevezetőjében kifejtettek szerint mutattam be a nemek közötti jogegyenlőség érvényesülése körében folytatott kutatási eredményeimet. Szintén az előbbi modern polgári jogelv érvényesítésével kapcsolatban elemeztem a modern büntetőeljárásban a nőekkel szemben alkalmazott bánásmódot, különösen a büntetés kiszabásának gyakorlatát, továbbá az alábbiakban kívánom alátámasztani a társadalmi helyzet és a női bűnözés összefüggését.

5.2. A fenti célok érdekében vizsgáltam és bemutatom a Kaposvári Királyi Törvényszék 1879 és 1904 közötti, tehát a *Csemegi-féle Büntető Törvénykönyv* hatálybalépését követő ítélkezési gyakorlatát mintegy 255 jogesetet, valamint a kúriai döntvényeket és az országos statisztikai mutatókat. A tipikusan női elkövetői, illetve sértetti alakzatokhoz kapcsolódó jogeseteket, valamint ezeknek az összes elkövetett bűncselekményhez való viszonyát, továbbá a kiszabott büntetések mértékét elemzem. A büntetőjogi normák és az azok alapján folytatott eljárások döntő hatásúak az egyének és rajtuk keresztül egész nemzedékek sorsára,⁴⁰ amely szintén indokolta a nemek közötti jogegyenlőség érvényesülésének a büntető joggyakorlaton keresztül történő vizsgálatát, ugyanis az állam közbiztonsága, a polgárok szabadsága és vagyona nagyrészt a büntető törvényekben uralomra jutó elvektől függ, vagyis azon szabályoktól, amelyek meghatározzák a büntetendő cselekmények körét, tényállását, az alkalmazandó büntetések nemét és mértékét. Az eredmény bemutatása előtt mindenképpen szükségesnek tartom a büntetőjog állapotának és a korszak elején hatályba lépett Büntető Törvénykönyv rövid bemutatását.

5.3. Természetesen, a büntetés kiszabása során nem látok szignifikáns különbséget a férfi és női elkövetők esetében alkalmazott gyakorlat között. Tekintettel arra, hogy a vizsgálat a polgári korszakra esett, ilyen nyílt megkülönböztetést megvalósító eljárásra a századforduló Somogy vármegyéje büntető ítélkezési gyakorlatában nem is számítottam. A „törvény előtti egyenlőség” elve, amely azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatás azonos cselekményért minden gyanúsítottat, vádlottat és elítéltet azonos bánásmódban részesít,⁴¹ érvényesült a büntetőeljárásban. Nem így a középkorban, amikor a nemi különbségtétel visszatükröződött a büntetőjogi tényállásokban: „mivel már az is mindenki számára visszataszító (...) ha a férfi nem lopást követ el, sokkal inkább, ha az asszonyi nem, valamint férjes asszony lopást követ el (...)”.⁴²

⁴⁰HAJDU, Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet 21.

⁴¹VARGA, Deák és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete 10.

⁴²MEZEY, Magyar jogtörténet 236.

5.4. Ugyanakkor a büntetőeljárás jól leképezi a társadalom állapotát, a mindenkor hatályos Büntető Törvénykönyv rendelkező részéhez hasonlóan közvetíti a hatalom és a társadalom részéről az adott korban védeni kívánt értékeket. Az ítélkezési gyakorlat, az aktuális társadalmi, politikai igényeknek megfelelően a relatív határozott büntetési rendszer keretein belül biztosított bírói mérlegelési és enyhítési jogkör gyakorlásával pedig tovább árnyalhatja a büntetőjog által védett értékek sorrendjét. A Kaposvári Királyi Törvényszék is ennek a gyakorlatnak kívánt megfelelni a századfordulón, amikor a visszaesők és a szokásszerű bűnözők elleni küzdelem egész Európa problémája volt.⁴³

5.5. Tekintettel arra, hogy a vizsgált 255 jogesetben nem minden esetben állt rendelkezésre az elkövetők foglalkozása, általános érvényű tétel megfogalmazása nem lehetséges, azonban a vizsgált cselekmények alapján látok összefüggést a foglalkozás és a nők által elkövetett bűncselekmények száma és típusa között. A nőket is érintő 58 jogeset alapján a legtöbb esetben az elkövető cseléd, illetve földműves és napszámosnő volt, azok közül is túlnyomó részben hajadon (5 esetben cseléd és szolgáló⁴⁴, 3 esetben földműves és napszámosnő⁴⁵, 1 esetben bodnár neje⁴⁶, 1 esetben bába⁴⁷ és 3 esetben férjezett foglalkozás nélküli⁴⁸). A cselédek legtöbbször lopási cselekményben találtak bűnösnek⁴⁹, amely véleményem szerint megalapozza azt a kijelentést, hogy a társadalmi helyzet, a cselédek kiszolgáltatott helyzete összefüggésben állt az elkövetett cselekményekkel. Azt is kijelenthetem, hogy az analfabéta női elkövetők összességében többségben voltak a férfiakhoz képest.

6. Összegzés, a tudományos eredmény hasznosításának lehetősége

6.1. A disszertációban részletesen feltártam azokat a tényeket, amelyek alapján kijelenthetjük, hogy a magyar nők magánjogi helyzete a vizsgált korszak kezdeti éveiben is kedvező volt, a kiegyezést követően pedig további jogkiterjesztést történt a házassági vagyoni joggal összefüggésben.⁵⁰

6.2. Az özvegyi jog területén egyesek a rendi különbségek feltámasztását látták abban a kúriai határozaton alapuló állandó bírói gyakorlatban, hogy nem alkalmazható a mostoha özvegyi jog megszorítása esetén a hagyaték egy gyermekrészenek

⁴³MNL SML bü., 1879-1899. VII.12.b. 1 doboz, B.6074/1890.

⁴⁴B.4597/1889., B.6074/1890., B.5997/1891., B.6193/1891., 8775/1901.

⁴⁵B.829/1892., B.6564/1900., B.6691/1902.

⁴⁶B.5199/1891.

⁴⁷B.3314/1900.

⁴⁸B.2601/1890., B.7966/1900., B.2342/1901.

⁴⁹B.6074/1890., B.5997/1891., 2342/1901., 8775/1901.

⁵⁰HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 339-353.

haszonélvezete a nemes, a honorácziór és a városi polgár özvegyeire (Kúria 4178/1902.)⁵¹

A magánjogban olyannyira érvényesült a női jogok elismerése, hogy egyes szerzők Polgári Törvénykönyv tervezete (a továbbiakban: Tervezet) tárgyalása kapcsán éppen a férfiak özvegyi jogának vagy a házastársak kölcsönös tartási kötelezettségének a bevezetésében látták a nemi jogegyenlőség megvalósítását. A Polgári Törvénykönyv tervezete ugyanis a nőnek a férfival egyenlő szerzési képességet tulajdonított és törekedett a nemi különbségek eltörlésére a házassági vagyoni jogban is, azonban nem intézkedett végül a férj özvegyi joga bevezetéséről.⁵²

6.3. A vizsgált korszak magyar joggyakorlata az apaság tényének megállapítását tekintve is kedvezőnek látszott az anya szempontjából, hiszen a természetes apaság megállapításához elég volt valószínűsíteni, hogy a fogamzási időben az apa az anyával közösült, e tekintetben a többekkel való közösülés kifogása sem foghatott helyt.⁵³ A korabeli társadalmi felfogás azonban megkülönböztette az anyákat azok társadalmi állása szerint, amikor a gyermek tartását a természetes atya vagyoni és kereseti viszonyai figyelembevételével, de az anya társadalmi állásához mérten állapította meg,⁵⁴ továbbá azzal, hogy lehetővé tette az apaság megállapítása iránti perben a keresettel szembeni védekezést az anya feslett életmódjának igazolása révén.⁵⁵ A Tervezetben a „feslett életnek” a bírói gyakorlat által kifejlesztett fogalmát váltotta fel a gyermek anyjának a fogantatás idejében űzött keresetszerű kéjtelgése.⁵⁶

6.4. Az értekezésben kifejtettem, hogy az 1880-ban hatályba lépett Btk.-ban megjelenő új szemlélet a büntetendő cselekmény objektumát helyezte a középpontba és – ellentétben a 17. századi gyakorlattal, amely a szexualitással kapcsolatos bűncselekményeket az erkölcs elleni cselekményeknek tekintette és ilyenként büntette – a nemi bűncselekményeket, mint a szemérem megtámadását a személy elleni cselekmények közé sorolta. Véleményem szerint a hagyományos társadalmi felfogás tükröződött a Kaposvári Királyi Törvényszék ítélezési gyakorlatában is, amely annak ellenére figyelembe vette a sértettek esetleges „feslett életmódját” a büntetés kiszabása során az erőszakos nemi közösülés büntett elkövetése miatt indult eljárásban, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben a hatályos Btk. e tett elkövetése esetében a büntetőjogi védelmet már minden nőre kiterjesztette. A „tisztességes nő” fogalmát azonban továbbra sem határozta meg törvény, pedig a Btk.-ban több törvényi tényállásban – így a kerítés és a megfertőzés cselekményénél – kifejezetten megjelent.

6.5. Nagy vitákat a nők oktatási jogai, illetve ezek hiánya váltott ki, amelynek köszönhetően 1880 után is jóval többen dolgoztak a mezőgazdaságban és házi

⁵¹KISS Albert, A mostoha anya özvegyi joga 191-193.

⁵²MÓDLY, A férj özvegyi joga s a kiházasítási ingók 132-133.

⁵³KÓCSÁN, A m. kir. Kúria és a gyermektartási perek 84-85.

⁵⁴MÁRKUS, A házasságon kívül született gyermek és joggyakorlatunk IV. 315-317.

⁵⁵CSÉPAI, A természetes apa tartási kötelezettsége 63-64.

⁵⁶VINCENTI, A természetes apaság vételeme 203-204.

cselédként, mint a tőlünk nyugatabbra fekvő országokban, ezzel is magyarázható az értekezésben bemutatott időszakban a munkásnők szervezettségének alacsony foka és a női munka jogi védelmének hiánya. Az népoktatási törvény hatályba lépésével indult oktatási reform eredményeképpen a nők korlátozott alkalmazása is csak a dualista korszak végére terjedt el.

A nők felsőfokú képzés iránti igénye egyrészt összefüggött az anyagi körülmények okozta nyomással, de jelezte a polgári társadalom jogkiterjesztés és művelődés iránti igényét is. A társadalom csak nehezen és hosszú idő alatt vetkőzte le a nőkről alkotott hagyományos vélekedést és a korszak közvéleménye akkor is leginkább a pedagógusi és gyógyítói pályára tartotta alkalmasnak a nőket. *Schwarz Gusztáv* jogászprofesszor, aki egyebekben sokat tett azért, hogy a nők előtt a jogi oktatás megnyílhasson, nem tartotta elképzelhetőnek a nők bírói, ügyvédi pályára lépését még 1913-ban sem, úgy gondolta, hogy ügyvédsegédként, irodafőnökként, bankoknál és más hivatalokban dolgoznak majd a jövőben egyazon jogi végzettséggel.⁵⁷ A nők az egyetemeken lehettek gyakornokok és tanársegédek, de magántanári képesítést már nem kaphattak. Egyrészt azért, mert elképzelhetetlennek tartották a kortársak, hogy a jövő nemzedékét nők oktassák, másrészt attól tartottak, hogy a habilitáció megszerzését követően az egyetem irányításában is részt szereznének.⁵⁸

6.6. Ami a munka területét illeti, nem a női munka volt az újdonság, hanem a 19. század második felére megváltozott társadalmi munkamegosztás, amelynek ellenére a tevékenységekbe való bejutás korlátozott volt a nők számára, de még nagyobb probléma volt a női és a gyermekmunka védelmének a hiánya. Arról nem is beszélve, hogy a nők munkabére még 1917-ben is átlagosan 50-60 %-át tette ki a férfiakénak.⁵⁹

6.7. Kijelenthetem ugyanakkor az értekezésben ismertetett adatok alapján, hogy a nők munkavállalását nem csupán az oktatási jogaik határozták meg, illetve az oktatási jogok szorosan összefüggtek a nőhivatás konzervatív eszményével. A Somogy megyei példákban szembeötlő volt, hogy az oktatás, különösen a szakképzés hiánya a hagyományos társadalmi felfogással karöltve milyen sokáig meghatározta a nők helyét a társadalmi munkamegosztásban, ehhez igazodott a népoktatási törvény koncepciója is, amely művelt háziasszonyokat akart nevelni. A nők társadalomban elfoglalt helyéről alkotott 19. századi társadalmi vélekedés tőlünk nyugatabbra sem sokban különbözött, ezt jelezte az angol 19. század közepi szóhasználat, amellyel az egyedülálló férfiakat „single” szóval illette, amíg az ugyanazon helyzetben lévő nőket „unprotected” –nek nevezte.⁶⁰ Míg Franciaországban a nőnek csak 1907-től kezdve volt joga béréről

⁵⁷SCHWARZ, A nők jogi stúdiumáról 13-20. és SZÁSZY-SCHWARZ, Nőjogászok az egyetemen 405-406.

⁵⁸ELTE Levéltára 8.b. 28. 351/1917-18. sz. In: MÜLLER, Vélemények a nők felsőfokú képzéséről 227-237.

⁵⁹BRESZTOVSZKY, A magyar ipari munkásság életviszonyai 23-24.

⁶⁰ANDERSON - ZINSSER, A history of their own I-II. 21.

önállóan dönteni,⁶¹ a magyar férjzett nőt csak az korlátozta, hogy az Első cseléd törvény szerint férje engedélyével léphetett munkába.⁶²

6.8. A vizsgálat kiindulási pontja azért 1880, mert egyrészt a nemzetközi szakirodalom szerint ekkor kezdődött új szakasz a női foglalkoztatottság történetében, ugyanis ekkor bontakozott ki a fent említett szerkezetváltás, másrészt azért, mert az osztrák és a magyar statisztikák ekkortól kezdődően szolgáltatott adatokat a női foglalkoztatottság vonatkozásában.

6.9. 1880 után Európában az volt az általános tendencia, hogy a női foglalkoztatás hagyományos formái, így a mezőgazdasági, háziipari és az ún. bedolgozói munka, valamint a házi cselédség háttérbe szorultak és egyre inkább a kereső tevékenység modern szektorai, mint az ipar, a kereskedelem és a szállítás, valamint a közszolgálati és értelmiségi foglalkozások kerültek előtérbe.⁶³ Hazánkban 1880-ban a női keresők 93,4%-a dolgozott a hagyományos szektorokban és csak 6,6% a modern ágazatokban, majd 1910-re ez az arány úgy módosult, hogy 78,7% lett a hagyományos, míg 21,3% a modern szektoroké. A kereső nők száma 1880 és 1910 között általánosan emelkedett, de míg pl. Ausztriában ez az emelkedés 56 százalékos mértékű volt, Magyarország területén csupán 5-10 százalékos. 1910-re hazánkban a teljes női népességnek csak 18 százaléka volt keresőként nyilvántartva, de arányuk a következő évtizedben sem haladta meg a 25 százalékos. A 15 éven felüli aktív női népességnél ez az arány 28 százalékos volt 1910-ben. A házi cselédek száma is csökkent ugyan a századfordulón, de nem számottevően (6%-kal).⁶⁴

6.10. A kutatás azt is kimutatta, hogy Somogyban a fentiekkel szemben a hagyományos női foglalkozások éltek tovább, mint a mezőgazdasági tevékenységek (napszámos) és a házi cselédség, továbbra is e hagyományos női munkában dolgozott az aktív női lakosság jelentős hányada. 1896-ban például kiskorpád lakosságának 80 százaléka volt cseléd,⁶⁵ továbbá, hogy a házi (belső) cselédek jelentős része nő volt.⁶⁶

6.11. Különösen látványos volt Magyarország területén az új női pályák úgy, mint női tisztviselők, alkalmazottak, értelmiségiek számának növekedése 1880 és 1910 között.⁶⁷ A századfordulón a nők nem szívesen vállalkoztak gyári munkákra, az ipari ágazatok közül legnagyobb számban a ruházati, a vendéglátó, az élelmiszer és a textiliparban dolgoztak. A női tisztviselők, alkalmazottak, értelmiségiek között a nők száma nálunk 1890 és 1910 között megháromszorozódott, hiszen a közhivatalok is csak 1890 után kezdtek benépesülni titkárnőkkel. A századfordulót követően országos szinten elmondható, hogy az új női foglalkozások közül különösen a tanítónők számának növekedése volt jellem-

⁶¹MÁDAY, A magyar nő jogai 14.

⁶²1876. évi XIII. tc. 9. §

⁶³NAGY, Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában 205-222.

⁶⁴NAGY, Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában 205-216.

⁶⁵MNL SML, Kgb. iratok 1894/210.

⁶⁶Lásd bővebben CSÁSZÁR, A cselédség jogi helyzete a dualizmus-kori Magyarországon 171-180.

⁶⁷NAGY, Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában 213.

ző, valamint az újonnan kialakuló gyermekóvó intézményekben nyert teret alkalmazásuk, ahol már vezetői pozícióhoz is juthattak.⁶⁸

6.12. Természetesen a fenti jelenség – sem az ipar, sem a közszféra vonatkozásában – nem volt igaz Somogy vármegyére,⁶⁹ ahol a vizsgált korszak végéig a mezőgazdaság volt a fő megélhetési forrás, az oktatás és különösen a szakképzés részletesen bemutatott hiányosságai következtében. 1870-től kezdve itt is több női munkahely létesült: postában-, távírdákban- és vasútállomásokon,⁷⁰ de Somogyban, legalábbis a 20. század elejéig nem dolgoztak női alkalmazottak a törvényhatósági hivatalokban irodai munkakörben, amely összefüggött azzal, hogy az oktatás reformja csak a korszak végére érezte hatását a megyében, adminisztratív munkakörökben való alkalmazásuk csak a két világháború között terjedt el.

6.13. Annak ellenére, hogy 1880 és 1910 után Nyugat-Európában növekedett a kereső nők száma, mégis az volt az általános tendencia, hogy csökkent a házas nők foglalkoztatottsága. Ennek az volt az oka, hogy míg a modern iparosodás előtt a nők túlnyomó része kenyérkereső tevékenységét a saját vagy más háztartásában végezte, úgy a polgári korszakban az otthon és a munkahely fokozatosan szétváltak egymástól, amely megnehezítette a családi, anyai kötelezettségek és a munka ellátását.⁷¹

6.14. Bemutattam az értekezésben az okait annak a mezőgazdasági jellegű területeket érintő jelenségnek, amely Somogy vármegye példáján szembeötlő: legnagyobb számban a nemcsak szakképzettséget, de írni-olvasni tudást sem igénylő cseléd, mezőgazdasági munkás és napszámos munkakörökben dolgoztak. A tanító és óvónők térnyerése is megindult, jóllehet számuk a töredéke volt az előbbieknél, bár Magyarországon az oktatásban dolgozó nők száma 30 év alatt megnégyszereződött.⁷²

6.15. Tekintettel arra, hogy a tömeges árutermelés és a tömeges bérmunka a kiegyezés után jelent meg, ekkortól jelentek meg több ágazati törvényben munkaügyi tárgyú szabályok, azonban jellegüket tekintve ezek még sokáig kezdetlegesek maradtak és szűk körre korlátozódtak. A munkajogi jogalkotás sokáig csak azt jelentette, hogy az állam a munkavállalók védelmében valamelyest közjogilag beavatkozott a foglalkoztatási szabályok magánjogi szerződéses kialakításának teljes szabadságába. A kiegyezéstől az első világháborúig a munkajogi jogalkotás felgyorsult, ami a fellendülő gazdasági helyzet mellett nagyban volt köszönhető az egyre erősödő szakszervezeteknek és a falusi agrármozgalmak törekvéseinek is.

A disszertációban feltárt korszakban mindvégig kezdetleges és részleges szabályokat láthattunk egy-egy munkakör vonatkozásában, amelyek nem alkottak még

⁶⁸MNL SML, Kgb. iratok 1891/951.

⁶⁹NAGY, Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában 205-216.

⁷⁰A korszak legnevesebb intézete a Zirzen Janka által vezetett VI. kerületi (Sugár úti) tanítónőképző volt, elemi és polgári iskolai. Külön szakokon kézimunka- és háziipari tanítónőket, torna-tanítónőket és nyelvmesternőket képeztek. Bővebben: FÁBRI – BORBÍRÓ – SZARKA, A nő és hivatása II. 188.

⁷¹NAGY, Women in the Hungarian economy 258-271.

⁷²NAGY, Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában 205-216.

egységes rendszert. A törvények végrehajtására kiadott rendeletek – mind központi, mind helyi szinten – az aktuálisan felmerülő problémák megoldására születtek. A jogi szabályozás egyrészt hiányos volt, például a vizsgált korszak végéig nem rendezte a cselédek munkakörét, munkaidejét, a házi és gazdasági cselédek aggkori ellátásáról nem gondoskodott, de a tanító- és óvónők munkajogi és társadalombiztosítási viszonyainak szabályozása is csak alakulóban volt, másrészt a törvényben biztosított jogok is gyakran névlegesek voltak, érvényesítésük a helyi érdekekbe ütközött.

6.16. Szociális és munkavédelmi szempontból a polgári korszak magyar társadalmában a legrosszabb a cselédek helyzete volt, akiket egyébként a középrétegekhez tartozó nők is alkalmaztak munkaadóként. Az ő esetükben nem hoztak változást a nőmozgalmak, jogfosztott helyzetük 1907-ig változatlan maradt.⁷³ A cseléd munkába állásakor feladta a szabadságát, függő helyzetbe került, még büntetőjogi felelőssége is korlátozott volt, viszont a munkaviszony megszűnése után ellátásra nem számíthatott.⁷⁴ A mezei munkásnők és a házi cselédek az 1891-es társadalombiztosítási reformból is kimaradtak, nem járt nekik a gyermekágyi segély sem. A rájuk is kiterjedő kötelező gyermekágyi, illetve anyasági segélyt csak 1907-ben biztosította törvény, azonban a házi (belső) cselédeknek, akiknek nagy része nyilvánvalóan nő volt, továbbra sem jártak ezek a kedvezmények, ugyanis a Második cselédtörvény csak a külső (gazdasági) cselédekre vonatkozott, részükre járt tisztes megélhetés, egészséges lakás, gyermeknevelési segély, ingyenes gyógyítás és aggkori ellátás.⁷⁵

6.17. A cselédkérdés is egyike volt azoknak a társadalmi problémáknak, amelyek megoldása évtizedek óta kísértett a vizsgált korszakban.⁷⁶ A 19. század végéig nem volt rájuk vonatkozó, átfogó törvényi szabályozás.⁷⁷ Jogi értelemben pedig egyértelmű megkülönböztetést mutatott a vizsgálat a házi és gazdasági cselédek között, hiszen az uradalmak számára a legfontosabb a mezőgazdasági munkaerő biztosítása volt. Az Első cselédtörvény a mezőgazdasági munkások és napszámosok szolgálati viszonyát szabályozta, ez volt az egyetlen olyan törvény volt a vizsgált korszakban, amely a házi (belső) cselédek és a napszámosok jogviszonyait is tartalmazta, a soron következő törvények azt elmulasztották. Hiba volt az Első cselédtörvény házi (belső) cselédekre vonatkozó rendelkezéseit továbbra is fenntartani, meghagyni akkor, midőn a törvényhozás a gazdasági (külső) cselédekre vonatkozó Második cselédtörvényt megalkotta és a gazdasági cselédeket a régi állapotból kiemelte.⁷⁸

6.18. Ugyan a rendelkezésre állt iratok száma nem teszi lehetővé általános jellegű megállapítás tételét, kijelenthetem azonban, hogy a Kaposvári Királyi Törvényszék előtt a korszakban folyt büntetőeljárásban vagyon elleni bűncselekmények esetében terhelti

⁷³1876. évi XIII. tc.

⁷⁴FÁBRI – BORBÍRÓ – SZARKA, A nő és hivatása II. 185-243.

⁷⁵JÁNOSSY, A feminizmus Magyarországon 131-140.

⁷⁶JÁNOSSY, A feminizmus Magyarországon 131-139.

⁷⁷SZILI, Cselédsors 5.

⁷⁸JÁNOSSY, A feminizmus Magyarországon 131-139.

pozícióban szereplő nők többsége a cselédek és mezőgazdasági munkások közül került ki és többségében nem tudott írni és olvasni.

6.19. Az elemzett szabályrendeletekből és a levéltári forrásokból megállapítható, hogy mind az oktatás, mind a cselédügy kapcsán Somogy és Baranya vármegye hasonló gondokkal küzdött, amely alátámasztotta azt a feltevést, hogy a Somogyban nyert adatok a térséget is jellemezték, kitűnt azonban az is, hogy volt különbség a fenti két megye között az életszínvonal és a gazdasági fejlettségi foka tekintetében. Somogy rendkívüli elmaradottságára utalt *T. Mérey Klára* megállapítása is: „Somogy külön van az emberi társadalomtól választva és a többi vármegyétől kerítéssel elrekesztve”.⁷⁹

6.20. Az 1880-as évektől megvalósult nagyobb arányú női munkavállalás területén is visszarendeződés figyelhető meg Magyarországon 1919 után, az ellenforradalmi periódusban a nőnevelés terén a nőemancipáció korlátozottabb formája is lekerült a napirendről, a családanyai és a kenyérkereső hivatás egyre inkább egymást kizáró tényezőként került feltüntetésre, a politikai célzat a nőknek a családi életbe való „visszaküldésére” irányult.⁸⁰

6.21. Az értekezésben kifejtettek alapján egyértelmű, a dualista korszak magyar asszonyainak egyenjogúsága a magánjog területén nem szenvedett olyan mértékű csorbát, amely indokolta volna azt, hogy a nőmozgalmaknak a közéleti szereplés iránti igénytel hatatosabban fellépjenek.

6.22. A bírói gyakorlatban és a jogászi közgondolkodásban is tetten érhető a nőkről alkotott hagyományos felfogás.

IV. Summary

The principle of equality before the law was of utmost importance in the eastern part of the Habsburg Monarchy (1867-1918). This dissertation presents the legal status of women and particularly problematic questions concerning the above mentioned principle in the constitutional rights of women.

Female suffrage, the context that rendered it possible, and the legal changes that were made before it was finally granted make up a crucial chapter in the history of women's struggles for equality. Reflecting on how this chapter unfolded in a particular country thus reveals some of the features that women's broader struggles for equality

⁷⁹T. MÉREY, A somogyi parasztság útja a feudalizmusból a kapitalizmusba 5. 1.

⁸⁰NAGYNÉ SZEGVÁRI, Út a nők egyenjogúságához 177-183. 1920-ban jelentősen magasabb volt a munkanélküliek aránya a nők között, mint 1914-ben. Ez a jelenség egyrészt a ruházati ipar pangásából következett, másrészt abból, hogy e szektorban is inkább a női munkásokat bocsátották el. Némileg más volt a helyzet a fővárosban, mint vidéken, tekintve, hogy a gyáripar zömében Budapestre koncentrált. Még az 1930-as években is megállapítható, hogy a férfi munkaerő szakmai színvonala magasabb volt, mint a női. 1932-ben a férfi munkanélküliek 59,5%-a volt iparossegéd, míg a női munkanélküliek csupán 35,3%-a. A betanított munkások aránya a férfiaknál 18,7%, a nőknél már 30,3% volt. A munkanélküli tanulatlan ipari napszamosok aránya is jóval kisebb volt a férfiak (6,3%), mint a nők között (19%). Lásd bővebben: NAGYNÉ SZEGVÁRI, Út a nők egyenjogúságához 206-211.

and equal citizenship took in that country. The modern concept of citizenship was based on the liberal ideas of individualism and equality, developed in the West in the 17th century, and signalled a radical break from traditional ideas of society.

The contradictions that this concept of citizenship brought along for women underlie the histories of female suffrage. In Hungary, local voting rights were granted to some tax-paying women in 1871. In some Austrian lands, women could vote for municipal councils and provincial diets throughout the 19th century as long as they paid with a certain amount of property or income taxes. In spite of the early results of the civil era and the Hungarian Soviet Republic, there was a regression in political rights after 1919.⁸¹ The women's movements were able to obtain results in Hungary only after the World War II.

In Hungary, the Code of Csemegi (Act V. 1878) implemented the concept of the 19th century bourgeois criminal codification. At the turn of the 20th century, the judicial practice of the Royal County Court of Kaposvar was illustrative of the values protected by the criminal law of the time. In the judicial practice of Somogy County, the approach toward the typical female offender and the typical female victim is what deserves attention since this approach was informative of the values that ranked high from the perspective of the contemporary society and the state authorities. The study of judicial practice, as applied in the Royal County Court of Kaposvar, shows how the law and the judicial practice of the time protected certain values.

The research focused also on the study of the treatment of women both as female offenders and as female victims. In the research an attempt was made to compare the treatment of offences in which women were victims with those that were committed against property. The paper was based on the archival material that covered 40 years between 1879 and 1918. The number of cases that were studied amounted to 307, all of them being stored in the Archives of Somogy County.

The study of criminal cases tried by the Kaposvar Court in the discussed period allows to arrive at a conclusion that though the penal law of the time provided for the possibility of imposing hard punishment on the perpetrators of deliberate sexual offences whose victims were women the practice of the court followed its own line and showed considerable leniency vis-à-vis the male perpetrators if the victim could be referred to as a loose woman. The penalties imposed on those who committed the offences against property, particularly the theft, were larger in the judicial practice of the discussed Court.

Classic civil revolutions did not bring the emancipation of women. Actually, they failed in this area.⁸² This paper shows that the ambitions of the women's movement to improve women's situation were only an answer to the absence of vocational training and the lack of labour rights for women. Their claims were all connected to labour and

---

⁸¹RUIZ, Rodríguez, B. – MARÍN, Rubio R., Introduction 1-47.

⁸²HENIG – HENIG, Woman and Political Power 16.

educational rights in the age of Dualism.⁸³ In spite of the early results of the civil era and the Hungarian Soviet Republic, there was a regression in political rights after 1919.⁸⁴ The order that modified voting rights after 1919 reduced the number of women who were allowed to vote.

V. A tudományos előadás témájával összefüggő publikációk

Magyar nyelvű tanulmány

1. A magyar nőmozgalom erőfeszítései a leány és nőkereskedelem visszaszorítása érdekében a 20. század elején
In: HERGER Csabáné – SCHWEITZER Gábor (szerk.): Polgári-kori jogintézmények, torzulások és jogkövetkezmények Magyarországon. Δίκη – Diké. A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport Folyóirata. 2018/2. 75-91 (2018)
2. Márkus Dezső a nőkérdésről
In: HERGER Csabáné – SCHWEITZER Gábor (szerk.): Polgári-kori jogintézmények, torzulások és jogkövetkezmények Magyarországon. Δίκη – Diké. A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport Folyóirata. 2018/1. 137-150 (2018)
3. Eötvös József és az intézményes nőnevelés Somogyban
In: VARGA Norbert (szerk.): VI. Szegedi Jogtörténeti Napok báró Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszék Szeged 2014. 49-66 (2014)
4. A nők „munkajogi” jogállása a dualista korszakban Somogy vármegyében
In: PTE-ÁJK, PhD-tanulmányok (2014)
5. A cselédség jogi helyzete a dualizmus-kori Magyarországon. Cselédügyek Somogyban és Baranyában. JURA 2013/2. 171-180 (2013)
6. Nőmozgalmak a dualizmus-kori Magyarországon (1867–1918). JURA 2013/1. 117-128 (2013)

---

⁸³BRESZTOVSZKY, A magyar ipari munkásság életviszonyai [Living conditions of the Hungarian industrial workers during the World War] 23-24.

⁸⁴PALASIK, A nő és a politikum 227-257.

7. A kéjelgésügy szabályozása a dualizmus-kori Magyarországon, különös tekintettel Somogyra. JURA 2012/1. 15-28 (2012)
8. „A nő mint „tipikus áldozat” és mint „tipikus tettes”
In: PTE-ÁJK Phd tanulmányok 2011/10 (2011)

Idegen nyelvű tanulmány

1. The Constitutional Rights of Women and the Objectives of the Hungarian Women’s Movements (1867 – 1918)
Journal on European History of Law 2018/9. No. 2: 273-277 (2018)
2. The traditional Christian family model and the legal status of women in Hungary (1867-1948)
Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa 2017/10(1): 147–167 (2017)
<http://www.ejournals.eu/Krakowskie-Studia-z-Historii-Panstwa-i-Prawa/2017/Tom-10-Zeszyt-1-2017/art/9582/>
3. Objectives of the Hungarian Women’s Movements in the age of the Austro-Hungarian Dual- Monarchy (1867-1918)
S. VANDENBOGAERDE, I. LELLOUCHE, H. DUFFULER-VIALLE, S. DHALLUIN & B. DEBAENST (eds.), (Wo)Men in Legal History, Lille, Centre d’Histoire Judiciaire 2016. 311-326 (2016)
4. Women’s Status in the Field of Labour Law in Hungary, through the Instance of Somogy County (1876 –1914)
Journal on European History of Law 2014/5. No.1. 129-135 (2014)
5. Some remarks on judicial decisions in penal cases as made by Royal County Court of Kaposvár (1879-1918). The question of female offenders and female victims
Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa (Cracow Studies of Constitutional and Legal History). 2013. Volume 6, Issue 4. Published: 2014. 423-427 (2014)
<http://www.ejournals.eu/Krakowskie-Studia-z-Historii-Panstwa-i-Prawa/2013/Tom-6-Zeszyt-4-2013/art/2817/>
6. „Question of women“ in England before the First World War
In: Zadravec Zsófia (szerk.): Spring wind, 2010. Konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Pécs 75-78. (2010)